

Władysław Jacher

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Socjologii

Rozwój kultury w mieście a wzory społeczno-kulturowe mieszkańców

Wprowadzenie

System kulturowy mieszkańców miasta wyraża zespół treści kulturowych uznawanych za obowiązujące w określonych grupach i kręgach społecznych. Ten zespół jest ukierunkowany, to znaczy obejmuje różne dziedziny życia mieszkańców. Patrząc szerzej, ów zespół obejmuje w zasadzie wszystkie przejawy ludzkiego działania, łącznie z regułami tego działania, które wynikają nie tylko z uwarunkowań dziedzictwa kulturowego, ale zostały też ukształtowane w toku wzajemnych oddziaływań społecznych i przyswojone przez członków danej społeczności.

Mechanizm działania kultury wymaga wzorów kulturowych, które wyrażają i zarazem stanowią wiele możliwych sposobów zachowania się w stosunku do kultury i jej składników. Bez nich życie kulturalne byłoby niemożliwe do uchwycenia i zobrazowania.

Wzory kulturowe wskazują na sposoby uczestnictwa w kulturze. Z uczestnictwem zaś mamy do czynienia wówczas, gdy wartość kulturowa (a ściślej – jej przekaz symboliczny) jest stworzona, odebrana i rozumiana przez członków określonej społeczności. Dopiero spełnienie tych dwóch warunków sprawia, że wartość kulturowa staje się faktem społecznym.

Człowiek jest równocześnie twórcą i odbiorcą wartości kulturowych – ich przekazów symbolicznych. Bierze udział w kulturze wtedy, gdy zarówno przyjmuje, jak i wyraża wartości kulturowe. Środowisko kulturalne, czyli otoczenie ludzkie składające się z wytworów i urządzeń kulturalnych, pozwala mu wybierać to, co uznaje za najbardziej odpowiednie dla siebie.

Upowszechnienie i rozwój kultury nie zależą jedynie od urządzeń i instytucji kulturalnych, chociaż ich znaczenie jest bardzo ważne. Rozwój kultury w mieście zależy ostatecznie od całokształtu przemian społecznych w mieście. W tych przemianach istotną rolę odgrywają wzory społeczno-kulturowe, funkcjonujące wśród ludności w mieście i w regionie. Poznanie tych wzorów staje się równoznaczne z poznaniem adresata kultury, który jest ich nosicielem.

Należy pamiętać, że kultura w mieście stanowi nie tylko wartość samą w sobie i dla siebie, ale staje się obecnie niezbędnym instrumentem humanizowania rzeczywistości społecznej. Kultura w mieście może mieć duży wpływ zwłaszcza na ograniczenie patologii społecznej. Rozwijając tę kulturę, należy pamiętać, że nie jest ona tylko „ozdobą”, dodatkiem do sfery gospodarczej czy politycznej działalności, lecz staje się integralnym składnikiem życia. Oznacza to, że jej rozwój w mieście jest ważny nie tylko dla instytucji zajmujących się kulturą, ale także dla administracji, władz politycznych, oświatowych, gospodarczych.

Opinie-stereotypy o kulturze w mieście

Na temat rozwoju i oddziaływania kultury w mieście funkcjonuje wiele poglądów o charakterze stereotypów. Formułują je najczęściej różni specjaliści z takich dziedzin wiedzy, jak ekonomia, planowanie, polityka społeczna, oświata itp. Przedstawiciele tych nauk oceniają najczęściej rozwój i poziom kultury w mieście na podstawie liczby urządzeń kulturalnych, form zabudowy dzielnic, wyposażenia mieszkań w urządzenia mechaniczne i audiowizualne, krótko mówiąc – opierając się na ogólnym standardzie ekonomicznym i cywilizacyjnym miasta. Tymczasem, jak pokazują fakty, wzrost ekonomiczny i cywilizacyjny, nie prowadzi automatycznie do wzrostu potrzeb kulturalnych, do zwiększenia stopnia korzystania z kultury. W takim podejściu rozwój kultury jest pojmowany, mówiąc w uproszczeniu, jako pochodna wymienionych czynników.

Wzrost potrzeb kulturalnych zależy przede wszystkim od wzorów społeczno-kulturowych wśród potencjalnych i aktualnych uczestników kultury. Wzory te wyrażają rzeczy bardzo konkretne: gusta, zamiłowania, formy zachowań w stosunku do potrzeb kulturalnych w rodzinie, w grupach nieformalnych, w grupach celowych (zakład pracy). Należy się też liczyć z tym, że wszystkie treści kulturowe, płynące z wielorakich źródeł do różnych środowisk społecznych i zawodo-

wych, podlegają w tychże środowiskach swoistej selekcji, która dokonuje się przede wszystkim w mikrostrukturach. Reakcję na te treści wyznacza głównie społeczny mechanizm recepcji, który ją dostosowuje do wyobrażeń i wartości uznawanych w tych środowiskach, a wyobrażenia i wartości uznawane w danych środowiskach ujawniają się we wzorach społeczno-kulturowych w nich funkcjonujących.

Badania socjologiczne dostarczają nam obecnie wielu danych, z których wynika, że np. postęp techniczny i cywilizacyjny związany z miastem może doskonale współistnieć z magicznymi sposobami myślenia o świecie, z prymitywnym i niskim poziomem aspiracji kulturalnych. Można żyć wiele lat w mieście i nie znać teatru, opery czy filharmonii. Dlatego sam fakt posiadania dóbr i urządzeń kulturalnych, zamieszkiwania w mieście niekoniecznie świadczy o wysokim rozwoju kultury i zapotrzebowaniu na dobra kulturalne.

Istotnym czynnikiem, od którego zależy tempo i rodzaj przemian kulturalnych, jest oświata. Wzrastająca liczba ludzi wykształconych reprezentuje wyższe aspiracje kulturalne. Poziom i typ wykształcenia bardzo silnie warunkują uczestnictwo w kulturze. Wzrost wykształcenia staje się czynnikiem inspirującym zainteresowania, budzącym potrzeby kulturalne, które można by rozwijać. Dzięki wykształceniu wzory kulturowe wzbogacają się o nowe treści, ewoluują od wzorów determinujących do wzorów alternatywnych, a więc preferujących wybór. Wszystko to powinno stwarzać warunki i perspektywy pogłębionego uczestnictwa w kulturze, takiego uczestnictwa, które prowadzi do integracji kulturowej w mieście. Bez integracji kulturowej miasto nigdy nie będzie w pełni ośrodkiem kultury.

Integracja kulturowa w mieście

Możliwości wyboru dóbr kulturalnych stanowią o integracji kulturowej i świadczą o wyższym stadium rozwoju kultury. Nie tylko bowiem dobra te są dostępne, ale też można je – i to w coraz wyższym stopniu – wybierać. Takie twórcze uczestnictwo w kulturze przyczynia się do jej współtworzenia, co staje się czynnikiem inspirującym dla jej pracowników. Pierwszym zatem ważnym wskaźnikiem integracji kulturowej jest pogłębione uczestnictwo w kulturze i możliwość jej wyboru.

Integracja kulturowa oznacza, że każdy, kogo obejmuje dany system kulturowy, uzależnia decyzję wyboru jedynie od takich cech, które gotów jest uznać za część swej osobowości bądź za naturalną konsekwencję takiego, a nie innego jej ukształtowania. Wzrost wykształcenia oraz zróżnicowanie struktury demograficznej i zawodowej mieszkańców miasta wymagają od ludzi odpowiedzialnych za rozwój kultury spojrzenia na nią pod kątem integracji kulturowej. Chodzi bowiem o to, aby poznać strukturę wyborów i zachowań w sferze kultury i określić wzory uczestnictwa funkcjonujące w niej w takim kształcie, w jakim realizują się one wśród

ludności zamieszkałej w mieście. Integracja kulturowa to uzgodnienie w zakresie funkcjonujących wzorów kulturowych – to znaczy uzgodnienie tego wszystkiego, co dotyczy zachowań uznanych za dopuszczalne i normalne w danej sytuacji – między jednostkami czy grupami. Dynamika, a przede wszystkim zasięg integracji kulturowej zależy od wielu czynników. Za najważniejsze z nich należy uznać wiek, wykształcenie, zawód, miejsce zamieszkania i aktywność kulturalną danej osoby, grupy czy kategorii zawodowej.

O warunkach integracji kulturowej w mieście można mówić tylko wtedy, gdy zostaną spełnione trzy postulaty:

- funkcjonowanie odpowiednich urządzeń kulturalnych i instytucji zajmujących się nimi;
- zapewnienie właściwej organizacji życia kulturalnego;
- rozpoznanie potrzeb ludzi na określone dobra kultury, poznanie ich gustów, aspiracji i wyborów, a następnie opracowanie programu rozwoju kultury w mieście.

Działalność kulturalna w mieście będzie efektywna wówczas, gdy otrzymamy odpowiedzi na następujące pytania:

- Jakie są realne możliwości korzystania z różnego rodzaju urządzeń kulturalnych w mieście?
- W jaki sposób i jak często mieszkańcy z nich korzystają?
- Jaką funkcję pełni w ich życiu kulturalnym i intelektualnym książka i prasa?
- Jakie główne formy i treści oraz tematy przekazywane przez środki masowego przekazu mieszkańcy najczęściej wybierają?

Badania socjologiczne powinny dostarczyć wielu informacji dotyczących zarówno kierunków zainteresowań kulturalnych różnych grup mieszkańców, jak i kategorii zawodowych ludności w mieście.

Charakter partycypacji w kulturze

Miasto jako ośrodek kultury prowadzi za pośrednictwem swych instytucji kulturalnych działalność mającą na celu zainspirowanie mieszkańców do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Dla uzyskania odpowiedzi na temat faktycznego stanu partycypacji w kulturze prowadzi się wiele badań socjologicznych. Przy czym najczęściej występują dwie orientacje badawcze problematyki uczestnictwa w kulturze. Zwolennicy jednej z nich preferują statystyczny opis kontaktów mieszkańców miasta z kulturą, uwzględniając związki zachodzące między kulturą a cechami społeczno-demograficznymi jednostek i grup. Poszukują odpowiednich zależności między formami partycypacji kulturalnej a takimi zmiennymi, jak: pochodzenie społeczne, zawód, wykształcenie, dochód itp., oraz wyznaczają specyficzne cechy

partycypacji kulturalnej, związane z wyróżnionymi kategoriami społecznymi bądź zawodowymi. Głębsza analiza wskazuje jednak, że ograniczenie się tylko do wskaźników ilościowych jest niewystarczające i może prowadzić do błędnych sądów w zakresie partycypacji w kulturze.

Naukowcy preferujący drugą drogę badawczą, nie negując znaczenia badań ilościowych, starają się pogłębić analizę, szczegółowo wyróżniając i charakteryzując czynniki różnicujące uczestnictwo w kulturze, np. w zależności od sposobów przyjmowania treści kulturalnych charakterystycznych dla danych zbiorowości. Ten sposób badania pozwala nie tylko rejestrować wskaźniki częstotliwości kontaktów z treściami kulturalnymi, ale też określać poziom partycypacji w kulturze. W celu pełniejszego zbadania problematyki partycypacji mieszkańców miasta w kulturze należy stosować obie orientacje badawcze.

Przechodząc od spraw metodologicznych do kwestii merytorycznych, związanych z partycypacją w kulturze mieszkańców miasta, trzeba stwierdzić, że charakter i kierunek partycypacji w kulturze warunkują głównie takie czynniki, jak: otoczenie społeczne, warunki obiektywne i warunki subiektywne.

Otoczenie społeczne, czyli środowisko jednostki, wpływa znacząco na jej zachowania kulturalne. Czyni to przede wszystkim za pośrednictwem małych grup, a konkretnie – wzorów społeczno-kulturowych w nich funkcjonujących. Dzięki nim następuje proces kształtowania selektywno-interpretacyjnego stosunku do treści kultury. Jednostka dzięki oddziaływaniom interpersonalnym w małych grupach podlega swoistej presji systemów wartości tych grup i ukierunkowuje własne zachowania kulturalne stosownie do oczekiwań środowiska.

Za czynniki wyznaczające charakter otoczenia społecznego przyjmuje się następujące elementy:

- zróżnicowanie klasowo-warstwowe,
- zróżnicowanie terytorialne,
- zróżnicowanie zawodowe.

Zróżnicowanie klasowo-warstwowe, wyrażające pochodzenie społeczne i przynależność klasową, ukierunkowuje charakter partycypacji w kulturze. Znaczenie mają też kryterium zawodowe i dochód, które wyznaczają pozycję społeczną jednostki i jej indywidualne aspiracje kulturalne.

Czynnik zróżnicowania terytorialnego, rozumiany szeroko – jako podział na wieś i miasto, i wąsko – jako dyferencjacja między starymi i nowymi dzielnicami miasta wojewódzkiego, wpływa znacząco na rodzaj partycypacji w kulturze. Rodzaj ten uzależniony jest zarówno od wzorów społeczno-kulturowych, funkcjonujących wśród mieszkańców, jak i od lokalizacji instytucji serwujących dobra kultury (zwłaszcza instytucji drugiego układu kultury).

Zróżnicowanie zawodowe, określające rodzaj środowisk pracowniczych, znacząco wpływa na partycypację w kulturze, na sposoby konsumpcji kulturalnej. Szczególnie bowiem w dużych miastach przemysłowych dominujące grupy zawodowe kształtują typy uczestnictwa kulturalnego zgodnie z obowiązującymi w tych

środowiskach wzorami społeczno-kulturowymi, które obligują do określonych form zachowań kulturalnych. Przykładem może być Górnośląski Okręg Przemysłowy, w którym wiodące zawody górnicze i hutnicze warunkują swoisty sposób konsumpcji kulturalnej i twórczy udział w kulturze, czego przejawem mogą być amatorski ruch artystyczny, specyficzny sposób spędzania czasu wolnego i znamienne gusta artystyczne.

Na obiektywne warunki mające wpływ na charakter i kierunek partycypacji w kulturze składają się społeczno-ekonomiczne cechy usytuowania jednostek i grup w strukturze miasta, infrastruktura kulturalna środowiska. Warunki te wyznaczają możliwości konsumpcji kulturalnej, określają ramy zagospodarowania czasu wolnego i wpływają na formy spędzania czasu po pracy.

Trzeba pamiętać, że każdorazowa partycypacja w kulturze dokonuje się w indywidualnym akcie wyrażenia własnych zainteresowań i aspiracji mieszkańców. Spotykamy się tu z subiektywnymi warunkami partycypacji w kulturze, na które składają się własne zainteresowania, aspiracje, dyspozycje, nawyki danej osoby do korzystania z kultury. Nie analizując szerzej tego problemu, trzeba stwierdzić, że wykształcenie odgrywa ważną rolę w tworzeniu subiektywnych warunków konsumpcji kulturalnej, gdyż stymuluje często aktywność kulturalną.

Rozwój kultury w środowisku społecznym miasta nie może przebiegać prawidłowo, jeśli ci, którzy profesjonalnie zajmują się kulturą i odpowiadają za nią, nie będą brać pod uwagę przynajmniej tych problemów, które tu zostały zasygnalizowane.

The Development of Culture in a Town and Socio-Cultural Patterns of its Inhabitants

Summary

The mechanism of functioning culture in a town demands cultural patterns within which cultural life is well-ordered and available. Sociological research and observation refute the existing opinions – the stereotypes about culture in a town as if the numerous cultural devices available to its inhabitants would testify to the high development of culture.

The existence of cultural integration in a town is very important as it means that there are alternatives in the choice of cultural values and it is a higher stage in the development of culture. It assumes not only the accessibility and dissemination of culture but also to a higher and higher degree, the ability to choose cultural values which are the closest to a given man.

The expression of cultural integration is the participation of town-dwellers in culture which allows them to join actively not only to make use of culture but to create it at the same time. It should be noted that all fulfillment of potential abilities of the participation in culture is achieved in an individual act of expressing own interests and aspirations of town-dwellers.

Die Kulturentwicklung in einer Stadt und kultursoziale Muster der Stadteinwohner

Zusammenfassung

Die Einwirkung der Kultur in einer Stadt erfordert entsprechender Kulturmuster, in deren Rahmen das Kulturleben geordnet und greifbar sein kann. Soziologische Forschungen und Beobachtungen lassen die bisher geltenden Stereotypen widerlegen, dass zahlreiche den Stadteinwohnern zur Verfügung stehende Kultureinrichtungen von hoher kultureller Entwicklung zeugen sollten.

Es ist sehr wichtig, dass es in der Stadt zur Integration von verschiedenen Kulturmustern kommt. Kulturintegration ist ein höheres Stadium der Kulturentwicklung und bedeutet, dass es eine Alternative bei der Wahl von Kulturgütern gibt. Die Kulturgüter müssen zwar zugänglich und verbreitet werden und ein Mensch muss die Möglichkeit haben, die für ihn nötigsten Kulturgüter zu wählen.

Die Kulturintegration drückt sich in der Beteiligung der Stadteinwohner am Kulturleben der Stadt aus; die Einwohner können die Kultur aktiv benutzen, aber sie auch ihren Interessen und Aspirationen gemäß selbst kreieren.